

Lars S. Vikør: *Nynorske nedslag. Ei artikkelsamling*. 2018. Novus. 307 sider. ISBN: 978-82-8390-006-4

Meld av Elin Gunleifsen

Innleiing

Lars Vikørs seinaste bok har namnet *Nynorske nedslag. Ei artikkelsamling* og er gjeven ut i 2018. Boka er ei samling på heile 22 artiklar innan nordisk språkvitskap. Som Vikør sjølv seier i føreordet, inneheld boka ‘overskytande’ artiklar som ikkje blei med i festskriftet *Språk og samfunn – heime og ute. Festskrift til Lars S. Vikør 65 år*, som òg inneheld jubilanten sine egne artiklar og er gjeven ut på Novus forlag i 2011. Ein kan slik kanskje få eit inntrykk av at det ikkje er forfattern sine føretrekte artiklar vi møter i *Nynorske nedslag*, og at han snakkar boka si litt ned innleiingsvis. Dét er det ingen grunn til, for boka spenner vidt og inneheld noko for alle som er opptekne av *norsk* språk og *språk* generelt. Artikkane har nyttige ingressar som seier kor dei først vart publiserte, og kva endringar som eventuelt er gjort. Eit par artiklar er nyskrivne for denne boka. Tekstutvalet er avgrensa til nordistikken, og alle artikkane er norskspråklege og på nynorsk. I tillegg er dei fleste plasserte innanfor emneområdet ‘nynorsk framvokster i vår tid’. Dette er ifølgje forfattern òg grunnen for valet av tittel på boka, som elles òg kunne konnotere andre emneområde innan nordistikken.

Eg vil her gjere ei inndeling av artikkane etter kva overordna felt innan språkvitskapen dei handlar om, og så gje eit riss av innhaldet i ein del av artikkane slik at lesaren kan danne seg eit heilskapleg inntrykk av boka og få litt hjelp til å velje ut dei artikkane som kan vere av interesse.

Emne i artikkane

Artikkane famnar emne som i vid forstand kan samlast i dei overordna omgrepa språkpolitikk, språkstrid, språkhistorie, faghistorie og leksikografi. Dei to første artikkane *Språk i fokus: norsk* (s. 9–19) og *Skrift vs. tale: To posisjonar – og ein tredje* (s. 20–32) og ein av dei siste artikkane i boka *Kunstspråk før og no* (s. 271–282) handlar om meir allmennlingvistiske

perspektiv, medan artiklane *Korfor fekk vi språkstrid? Forklaringsmodellar i nyare norsk språkhistorie* (s. 55–63), *Henrik Wergeland om språket* (s. 64–72), *Ivar Aasen* (s. 73–90), *Nordmannen* (s. 91–99), *Den første norske tesaurus: Ivar Aasens Norsk Maalbunad* (s. 100–118) og *Jamstillingsvedtaket i 1885. Ein replikk* (s. 119–130) alle kan knytast til språkstridsspørsmålet som har vore svært sentralt i nynorsk språkforskning etter andre verds-krig. Ved å lese artiklane i den rekkjefølgja dei er sette opp her, vil lesaren danne seg eit heilskapleg og godt bilete av kva situasjonen dreidde seg om. Det er òg ei innhaldsmessig utvikling i artiklane som gjer denne rekkjefølgja tenleg. Dei fleste av desse artiklane skal vere lette å følgje innhaldsmessig for den som har kjennskap til den norske språksituasjonen, eller som studerer norsk no, medan eit par av artiklane krev ein del innsikt i historiske og politiske tilhøve for at ein skal få tilstrekkeleg utbytte av dei.

Det andre svært sentrale emnet er leksikografi, som følgjande artiklar handlar om: *Fylke og inkolentnamn* (s. 33–54), *Steinar Schjøtt – ein pioner i nynorsk leksikografi* (s. 131–146), “...med glans av nord”. *Nynorske ordstreif* (s. 155–164), *Sju norske ord (eller «norske»?)* (s. 199–207), *Dagens ord* (s. 208–218), *Folk og frendar* (s. 219–227), *Indonesiske ord i norsk* (s. 228–243) og *Å definere fargar* (s. 244–254). I tillegg inneheld boka ein viktig og folkeopplysande artikkel om statsterrorisme i Indonesia (s. 291–302). To artiklar skil seg metodisk frå resten av artiklane i samlinga ved at dei er meir empiriske i framgangsmåten. Det gjeld artiklane *I staden for -heit. Ein studie i syntaktisk purisme* (s. 165–198) og *Dialekt som skriftspråk i Gudbrandsdalen* (s. 254–270). Vidare følgjer nærare kommentarar til utvalde artiklar innan dei nemnde emna.

Artiklar om språk, meir allmenningvistisk

Den innleiande artikkelen i boka, *Språk i fokus: norsk*, handlar om norsk språk i vid forstand. Artikkelen blei trykt i den første nettutgåva av *Språk i Norden* i 2012. Han er oversiktleg og lett å følgje, informativ og god å lese, lærerik for studentar og andre språkinteresserte. Dette er ein grunnartikkel som formidlar viktig kunnskap om kjenneteikn ved norsk språk og den utviklinga det har hatt frå urnordisk tid til no. Først seier forfatteren litt om strukturelle skilnader mellom norsk på den eine sida og dei andre skandinaviske språka på den andre. Så kjem ei språkhistorisk fram-

stilling som er delt inn i kjente fasar frå urnordisk via mellomnorsk til Aasen og Knudsen og tilnæringspolitikk med konsolidering av språk-normene.

Skrift vs. tale: To posisjonar – og ein tredje? er ein meir filosofisk artikkel om forholdet mellom tale og skrift. Er det eit relasjonelt eller autonomt forhold mellom desse? Dette spørsmålet vert drøfta med døme frå ulike språk eller kulturar. Artikkelen inneheld mykje god faktakunnskap om typar av språk, men det må likevel seiast å vere vanskeleg å følgje alle resonnementa undervegs. Dette heng sannsynlegvis saman med at artikkelen kunne vore betre eksemplifisert. (Til dømes på s. 28 er det ikkje godt å vite kva forfattaren tenkjer på om ein ikkje sjølv er sær opplesen på emnet.) Denne artikkelen kan dermed vere litt vanskeleg for studentar. Til slutt kjem likevel ei klar og god oppsummering, som gjer at ein kan få med hovudsynspunkta til forfattaren.

I *Kunstspråk før og no* viser forfattaren kjennskap til ulike kunstspråk og gir eit riss av den historiske bakgrunnen til det mest kjente kunstspråket i vår tid – esperanto. Han greier ut om tidlegare kunstspråkprosjekt som Sudres *solresol* frå 1820-talet, Schleyers *volapük* frå 1880-talet, de Wahls *occidental* frå 1920-talet og Jespersens *novial* frå 1928. Her er mykje å lære om korleis eit kunstspråk bør vere likt eit naturleg språk, men samtidig kunstig nok til å unngå for mykje utvikling, og noko å lære om korleis ein bør gå fram i normeringa av eit kunstspråk om ein vil det skal få tilhengjarar og vere levedyktig. Vikør viser god historisk innsikt i emnet han skriv om, eit emne som nok er nytt for mange. Emnet verkar interessant slik det er framstilt her.

Artiklar om språkpolitikk og språkstrid

Mange artiklar i samlinga har eit overordna språkpolitisk innhald. Eg vil her kommentere nokre, og då i same rekkjefølgje som nemnd innleiingsvis.

Korfor fekk vi språkstrid? tek opp eit sentralt tema i faghistoria – språkstrid knytt til samnorsktanken. For å få utbytte av artikkelen bør ein kjenne innhaldet i Jahr (1993), som forfattaren her viser til og delvis argumenterer mot. Det er ikkje heilt tydeleg for denne meldaren kva Vikør kritiserer i Jahrs artikkel. Substansen er at Vikør diskuterer kor “potent” forklaringsmodellen til Jahr er, og drøftar veikskapen i den

“nasjonal-sosiale modellen” til Jahr. Artikkelen drøftar kvifor vi fekk språkstrid, og om forklaringa som Jahr tilbyr, er betre enn dei førre forklaringsmodellane til Seip og Indrebø, som Vikør dessutan kritiserer at Jahr ikkje nemner eksplisitt. Vikør argumenterer godt for at alle modellane føreset det nasjonale, og seier samstundes at det nasjonale og sosiale har gått hand i hand. Han hevdar at Jahrs modell er ei “samarbeiding og nyansering av dei eksisterande modellane meir enn noe heilt nytt” (s. 62), og meiner at ikkje *ein* modell bør få “overordna status som sjølv sagt”. I det heile er dei to herrane (Jahr og Vikør) samde om mykje, og den eine modellen kan nok for lesarane verke like ‘potent’ som den andre.

I artikkelane om *Henrik Wergeland og språket* og *Ivar Aasen* tek forfattaren oss med til den tida der språkdebatten starta og viser korleis dei to målformene våre vaks fram. I artikkelen om Wergeland framstiller forfattaren språksynet til Wergeland på ein innsiktsfull og levande måte. Dei som ikkje har lese Wergelands artikkel “Om norsk sprogreformation”, vil likevel få eit klart og detaljert bilete av språksynet og haldningane hans her. Ein vil få inntrykk av ein diktar med mange ulike eigenskapar som har “betydd meir gjennom det han var, enn gjennom det han skreiv og foreslo reint konkret” (s. 72).

Ivar Aasen og hans arbeid med norsk språk er godt representert i dei tre artikkelane *Ivar Aasen*, *Nordmannen* og *Den første norske tesaurus: Ivar Aasens Norsk Maalbund* som er passande plasserte om lag mit i samlinga til Vikør. Den første artikkelen er biografisk om Aasen, om framvokstere av det nye skriftspråket, om dikteren og Aasen i samtida (trykt i Aasen-året 1996). Artikkelen vert avslutta på ein nydeleg måte med tilvising til “Etterstev” i *Symra*: “desse klassiske versa som har trøsta så mange som har ønskt å utrette noko” (s. 90). Framstillinga held fram med ein analyse av *Nordmannen*. Forfattaren ser på ulike versjonar av diktet og samanliknar dei innhaldsmessig. Dei ulike versjonane vert kommenterte med tanke på sosiale, politiske og kjenslemessige aspekt. Det nye i forfattaren si framstilling er at han ser på det innhaldsmessige i diktet på ein heilskapleg måte for å “sjå om det er noka line i forandringane” (s. 91).

Vidare kjem *Den første norske tesaurus: Ivar Aasens Norsk Maalbund*, som er ein artikkel om Aasens arbeid med ei ordbok som var semantisk ordna, ein tesaurus (ikkje *resaurus* som det feilaktig står i topptekstane på oddetalssidene). Tesaurusen vart gjeven ut av Sigurd Kolsrud 29 år etter Aasens død og har vorte eit faghistorisk dokument meir enn ei ord-

bok ein kan ha nytte av. Vikør kallar Aasen Noregs første leksikograf, og arbeidet kunne her òg ha vore kommentert under emnet leksikografi. Når det vert omtalt her, er det for å halde omtalen av bidraga til Aasen samla. I denne artikkelen får vi innsikt i korleis Aasen arbeidde for å systematisere orda, korleis han nytta ordboka frå 1873 som støtte for arbeidet med tesaurusen, og korleis han forsøkte å innarbeide moderne kulturomgrep som dialektane ikkje hadde. Aasen viste seg som purist i det at han ikkje ville nytte dei danske orda.

Jamstillingsvedtaket i 1885 er namnet på ein artikkel som er forfattern sitt svar eller kommentar til Bull (1987) og Jahr & Schanche (1988), og er slik ein artikkel i same sjanger eller kategori som artikkelen *Korfor fekk vi språkstrid?*, som er omtalt over. Desse artiklane skil seg frå dei andre ved at dei er forfattern sine svar i ordskite om emna. For å få fullt utbytte av artikkelen bør ein helst ha lese artiklane til dei nemnde forfattarane som Vikør omtaler, til dømes Bull (1987), og ein bør ha god kjennskap til det politiske Noreg på slutten av 1800-talet med bakgrunnen for jamstillingsvedtaket av 1885. Forfattern forklarar at det har vore usemje om kva definisjonen av “folkesprog” skulle innebere og viser, gjennom talrike siteringar av kjente folk, korleis jamstillingsvedtaket må forståast.

Nynorske nedslag inneheld òg ein artikkel om språkpolitikk under okkupasjonen 1940–45. Utløyst av Kjartan Fløgstad's bok *Brennbart* viser forfattern her korleis språkpolitikken til NS (Nasjonal samling) kan knytast til Riksmålsbevegelsen heller enn til samnorskfolket, og får slik “fram i lyset ein del kunnskap som nok var ukjend for dei fleste” (s. 147).

Artikkelen *Statterrorisme i gløymekassa: Indonesia 1965–66* er historisk og byggjer på kunnskap forfattern har fått mellom anna gjennom lesing av Geoffrey B. Robinsons verk *The Killing Season – A History of the Indonesian Massacres, 1965–66*. I tillegg har Vikør studert indonesiske språk inngåande og kjenner området godt. Dette er ein viktig og opplysende artikkel om grove brotsverk mot menneske i Indonesia. Vikør forklarar korleis dette kunne skje og søker etter forklaringar på kvifor eit heilt verdssamfunn var taust når 1,5 million menneske måtte bøte med livet i løpet av mindre enn eitt år (1965–66). Artikkelen har ein opplysende effekt. Forfattern gjer fleire gode samanlikningar med samfunn som har opplevd statterrorisme. Gripande, hardt og brutalt. Folkeopplysning, rett og slett.

Artiklar om leksikografi

Forfattern sin inngåande kjennskap til emnet leksikografi kjem tydeleg fram, og han skriv i fleire av innleiingane til artiklane at dei tidlegare er trykte i *Ord om ord*, og i føreordet skriv forfattern om det “ein kan kalle livsprosjektet mitt [...] nemleg Norsk Ordbok 1–12”. Det er lett å merke at forfattern held av ordet i det han skriv. Eg vil her kommentere eit par av artiklane med slikt innhald.

Fylke og inkolentnamn er ein tidlegare upublisert artikkel. Dette er ein ryddig og god artikkel om inkolentnamn tilhøyrande dei tidlegare 19 fylka våre. Vikør har teke utgangspunkt i setelarkivet til Norsk Ordbok, det nynorske tekstkorpuset og sjølve *Norsk Ordbok*, jf. Aasen 1873 og 1895. Han skriv om bruken av inkolentnamna og diskuterer opphav, bruk og uklare tydingar som kan oppstå når ein nyttar dei nye namna (jf. til dømes diskusjonen om *vikværing* s. 53). Innhaldet her er godt forklart – òg for uinnvigde lesarar. Artikkelen er oppdatert når det gjeld den pågåande omlegginga av namn på fylke.

Andre artiklar med leksikografisk innhald som har stått i *Ord om Ord* er *Sju norske ord (eller «norske»?)*, *Dagens ord* og *Folk og frendar*. Forfattern sin gode kjennskap til ordboksarbeid og omsetjing kjem til uttrykk i fleire av artiklane om leksikografi. I *...med glans av nord* går forfattern gjennom to versjonar av Grunnlovens §100 og viser etymologien til orda, korleis den er sett om frå dansk til nynorsk og kva for ord som er valde.

Vikør har skrive artikkelen *Om indonesiske ord i norsk* som bidrag til festskrift til Arne Torp på syttiårsdagen. Her viser Vikør inngåande kjennskap til indonesiske lånord i norsk og konkluderer med at 17 ord som vert nytta i norsk, kjem frå dette språket. Vikør tek med dei orda som er tekne opp i norsk og som er komne inn i omgrepsapparatet vårt (s. 229–230). Han vurderer om det er oppført rett etymologi i ordlistene, og konkluderer med at talet på indonesiske ord i norsk er lågare enn talet på oppslag.

Empiriske forskningsartiklar

I staden for -heit. Ein studie i syntaktisk purisme er den lengste, og kanskje beste, artikkelen i boka (33 sider) og han har tidlegare vore trykt i *Maal*

og *Minne* (1990). Her skriv forfattaren interessant om syntaktisk purisme i nynorsk og kva det fører til i språkbruken i filosofibøker. Forfattaren skriv at “som materiale for undersøkinga har eg valt dei tre nynorske parallelutgåvene av tre lærebøker til examen philosophicum, som kom ut i midten av åttiåra” (s. 171). Dette utvalet av lærebøker i filosofi er materialet og grunnlaget for samanlikning av korleis bokmålsord på *-heit* vert sette om til nynorsk. Gjennom omsetjingane og tolkingane til forfattaren ser vi at dei nynorske omsetjingane er meir konkrete og dermed mindre abstrakte enn bokmålsversjonane er (til dømes s. 176f.). Vidare vert det lagt vekt på korleis dét vert eit problem når emnet i seg sjølv er abstrakt – filosofi. Her er mykje interessant innan syntaks som sjeldan vert framheva i lingvistikken, til dømes korleis bruk av attributivt adjektiv + substantiv tek over for substantivert adjektiv slik at *vaghet* vert *vage uttrykk* og *enkelhet* vert *enkle hypotesar* (ibid.). Her får vi altså demonstrert korleis det nynorske uttrykket tek inn eit substantiv der avleiinga stod på bokmål og dermed vert meir konkret. Det er interessant lesing forfattaren tilbyr her, og ein kan lett vere einig i sluttordet “stilmormene må ikkje lenger vere eit mål i seg sjølv, men eit middel til å skape eit mest muleg funksjonsdyktig språk” (s. 198).

Materialet til *Dialekt som skriftspråk i Gudbrandsdalen* er henta inn i samband med eit doktorgradsprosjekt og resultatane er her attgjevne i populærvitskapleg artikkelform. Forfattaren greier her ut om korleis dialekt bør vere attgjeven i skrift. Han argumenterer for at det skal vere eit gjenkjenneleg skriftbilette, og at det må vere konsekvent og at den særeigne språktonen i dialekten bør kome fram. Vikør er praktisk og granskande i framstillinga, men likevel lite teoretisk. Her er det forfattaren si eiga fornuft og språkkjensle vi får høyre om, men det er viktige ting om språk som kjem til uttrykk i denne artikkelen, som til dømes at “mange har følt det slik at dei ikkje har kunna fått uttrykt det dei ville utan å bruke dialekt” (s. 256). Vikør har interessante tankar om korleis dialekten bør skrivast ned, noko han legg fram mot slutten av artikkelen.

Avslutning

I boka er det med ein supplerande biografi over Vikørs produksjon i tida etter festskriftet frå 2011 vart gjeve ut. Det er ei imponerende mengd publikasjonar han står for. Han tek del i ulike ordskifte som handlar om

måldyrking, olavsdyrking, språkstrid, og hevar røysta om emne som andre lukkar øyre for, emne som difor ikkje er kjende og som mange kanskje vil skuve under teppet. Han bryr seg om dei store språkspørsmåla og forklarar det med dei små detaljane. Vegen til det heilskaplege biletet går nettopp gjennom ein detaljriksdom i språket som forfattaren med stø hand sorterer for lesaren. Når språket er så klart og lett å følgje, trur eg tanken bak det må vere likeins.

Vikør er svært kunnskapsrik og skriv særst gode tekstar. Her er mykje å lære. Innhaldet er breitt og detaljrikdomen stor: om språk – norske og indonesiske, om stadnamn – dei velkjente og dei nye, om purisme – hos Aasen og i filosofibøker på nynorsk, om ordbøker frå Aasen til Schjøtt, om personar med visjonar – av ein forfattar med syn for ulike versjonar av nedskrivne gudbrandsdalsdialekt.

Kjelder

- Bull, Tove. 1987. 1885 enda ein gong. *Maal og Minne* 1987 (hefte 1–4), 98–136.
- Jahr, Ernst Håkon & Schanche, Ingrid M. 1988. Jamstillingsvedtaket i 1885 – forstår vi det nå? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 6, 139–150.
- Jahr, Ernst Håkon. 1993. Forklaringsmodeller i nyere norsk språkhistorie. I: *Språk och social kontext*. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet, Serie B:15.), red. Ann-Marie Ivars o.a., 120–136. Helsingfors: Universitetsforlaget.
- Vikør, Lars. 2011. *Språk og samfunn – heime og ute. Festskrift til Lars S. Vikør 65 år*. Oslo: Novus.
- Vikør, Lars. 2018. *Nynorske nedslag. Ei artikkelsamling*. Oslo: Novus.

Elin Gunleifsen
 Universitetet i Agder
 Fakultet for humaniora og pedagogikk
 Institutt for nordisk og mediefag
 Postboks 422
 NO-4604 Kristiansand
 elin.gunleifsen@uia.no